

Psikolojik Dayanıklılığın Açıklanmasında Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Bir Kanonik İlişki Analizi

Fatih Çetin
Niğde Üniversitesi

Hakkı Okan Yeloğlu
Başkent Üniversitesi

H. Nejat Basım
Başkent Üniversitesi

Özet

Psikolojik dayanıklılık, kişilerin yaşamda karşılaştıkları çeşitli güçlükler ve zorluklar karşısında, kendilerini toparlayabilme veya bunların üstesinden gelebilme yeteneğidir. Bu çalışmada, psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında hangi kişilik özelliklerinin etkili rol oynadığı ve hangi dayanıklılık boyutlarının bu süreçte öne çıktığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada anket yöntemi ile 286 üniversite öğrencisinden veri toplanmıştır. Ölçüm araçları olarak Beş Faktör Kişilik Ölçeği ile Psikolojik Dayanıklılık Anketi kullanılmıştır. Kanonik korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular, dışadönüklük, özdisiplin, gelişime açıklık ve uyumluluk seviyeleri yüksek, nörotiklik seviyeleri düşük kişilerin psikolojik dayanıklılıklarının yüksek olduğunu göstermiştir. Bunun yanında psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında kendilik algısı, sosyal kaynaklar ve sosyal yeterlilik alt boyutlarının, kişiliğin açıklanmasında ise dışadönüklük ve özdisiplin alt boyutlarının ön plana çıktığı ortaya çıkmıştır. Sonuçta psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında kişiliğin önemli bir varyansa sahip olduğu ortaya çıkmış ve elde edilen bulgular yazındaki sonuçlar ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Psikolojik dayanıklılık, beş faktör kişilik, kanonik ilişki analizi

Abstract

Resilience is an ability to bounce back from adversities, setbacks or difficulties in face of stressful life events. The main purpose of this study was to analyze the role of big five personality in predicting the resilience and to determine the most influent dimensions of resilience in this process. Data were gathered from 286 university students with using survey method. The instruments were Resilience Scale and Big Five Personality Scale. Results of the canonical correlation analysis showed that extroversion, agreeableness, conscientiousness and openness to experience are positively, and neuroticism is negatively related to the resilience. Furthermore, it was determined that perception of self, social resources and social competence sub-dimensions of the resilience, and extroversion and conscientiousness sub-dimensions of the personality distinguished in predicting the resilience and personality respectively. Ultimately all results proposed that big five personality explain significant variance in resilience structure. The results were discussed in the light of the literature.

Key words: Resilience, big five personality, canonical correlation analysis

“Beni yok etmeyen şey beni güçlendirir.”
Friedrich Nietzsche

Kişilerin yaşamda karşılaştıkları çeşitli güçlükler ve zorluklar karşısında kendilerini toparlayabilme veya bunların üstesinden gelebilme yeteneği olan psikolojik dayanıklılık kavramı yazında birçok araştırmaya konu olmaktadır. Bu araştırmalar temelde zorlu yaşam tecrübeleri karşısında bir kısım kişilerin kendini toparlayarak bunların üstesinden gelirken; diğerlerinin psikopatoloji geliştirdiğinin fark edilmesine dayanmaktadır. Yapılan çalışmalarda kavramı açıklayan iki temel bakış açısı öne çıkmıştır. Bunlardan ilki psikolojik dayanıklılığın niteliklerini ortaya çıkarmayı amaçlayarak, psikolojik açıdan dayanıklı olan kişilerin özelliklerine odaklanmaktadır. İkincisi ise psikolojik dayanıklılığın gelişimsel bir süreç olduğundan yola çıkarak, bu niteliklerin nasıl elde edildiğine yönelik süreçleri araştırmaktadır.

Bu çalışmada birinci bakış açısı referans alınmış ve psikolojik dayanıklılık sürecinde etkili olan kişisel niteliklere odaklanılmıştır. Esasında pek çok kişilik özelliğinin bu süreçte rolü olduğu öne sürülse de kişilerin yaşamları boyunca değişmeyen eğilimlerini gösteren ve birçok çalışmada kişilerarası farklılıkların tespitinde güçlü psikometrik niteliklere işaret eden beş faktör kişilik özelliklerinin bu süreçteki etkilerine ulusal yazında rastlanmadığı, uluslar arası yazında ise anılan ilişkilerin alt boyutlarda tek taraflı neden-sonuç çerçevesinde kaldığı görülmektedir. Bu anlayışla, psikolojik dayanıklılık yapısındaki sabit kişisel niteliklerin önem derecesiyle birlikte ortaya çıkarılması ve hangi dayanıklılık boyutlarının kişilikle etkileşimde ön plana çıktığının belirlenmesi, özellikle niteliklere ilişkin dayanıklılık yazısına katkılar sunabileceği ve ayrıca ulusal yazında bir boşluğu kapatabileceği düşünülmektedir. Bu bakımdan mevcut çalışmanın temel amacı, psikolojik dayanıklılık yapısı ile kişilik yapısı arasındaki kanonik ilişkilerin araştırılması ve bu etkileşimde her iki yapı içindeki alt boyutların süreçteki rollerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Psikolojik dayanıklılık kavramına ilişkin ilk araştırmalar, zorluklar karşısında başarılı olabilenlerle olamayanların karşılaştırılması ve başarılı olanların sahip oldukları çeşitli kişisel faktörlerin tanımlanmasına odaklanmıştır (Garmezy, 1991; Garmezy, Masten ve Tellegen, 1984; Luthar, 2003; Masten, 2001; Werner ve Smith, 1982; Werner ve Smith, 2001). Kişisel faktörlerin ötesinde, kişilerin yaşam boyunca karşılaştıkları çeşitli güçlüklerle karşı ayakta kalabilmesi ve zorluklarla baş edebilmesinde en temel rolü kişilerin sahip olduğu “koruyucu faktörler” oynamaktadır. Kişilerin sahip olduğu bazı kişisel koruyucu özellikler ile yakın ve uzak sosyal çevrelerinden oluşan koruyucu faktörler, psikolojik dayanıklılığın kazanılması, gelişmesi ve sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu kapsamda, zihinsel yete-

nek (Masten ve Coatsworth, 1998), sakinlik (Werner ve Smith, 1982), özerklik (Werner ve Smith, 1982), özgüven (Polk, 1997), sosyal olma (Brooks, 1994), etkili baş etme (Luthar ve Zigler, 1991) ve iletişim becerisi (Werner ve Smith, 1982) kişisel koruyucu faktörler olarak sıralanmaktadır. Kişilerin ailesini de içine alarak yakın çevresine odaklanan yakın çevre koruyucu faktörler ise aile yakınlığı, aile uyumu, aile yapısı, duygusal destek, olumlu atflar ve en az bir kişiyle ile kurulan yakın bağ (Brooks, 1994; Garmezy, 1991; Luthar ve Zigler, 1991; Masten ve Coatsworth, 1998) gibi faktörlerden oluşmaktadır. Aile ve yakın çevre dışında genel sosyal çevre koruyucu faktörleri ise, olumlu okul tecrübeleri (Brooks, 1994; Werner ve Smith, 1982), iyi akran ilişkileri (Cowan ve Work, 1988; Werner ve Smith, 1982) ve diğer yetişkinlerle olan olumlu ilişkiler (Brooks, 1994; Garmezy, 1991) olarak sıralanabilir.

Son zamanlarda özellikle pozitif psikoloji konusunda yaşanan gelişmelerle birlikte, psikolojik dayanıklılık kavramı, kişinin ciddi travmatik olaylar yaşaması sonrasında ayakta kalma ve dengeleme yeteneği olarak görülmüştür (Bonanno, 2004). Psikolojik dayanıklılık bu çerçevede, kişinin zorluk ve stres altında pozitif uyumunu destekleyen kişilik özellikleri olarak tanımlanmıştır (Wagnild, 2003). Wagnild ve Young (1993) psikolojik dayanıklılığın oluşmasında temel rol oynayan birbirleriyle etkileşimli faktörleri şu şekilde açıklamıştır; yaşam ile tecrübelerin dengelemesini ifade eden *ölçülülük*; yaşamı yeniden kurma ve devam ettirme isteğini gösteren *kararlılık*; kişinin kendine ve yeteneklerine inancına işaret eden *kendine güven*; yaşamın bir amacı olduğuna inanmayı gösteren *anlamlandırma* ve yaşam yolunun kişiye has olduğunu kabul etme anlayışı olan *varoluşsal yalnızlıktır*. Pozitif bakış açısıyla yapılan çalışmalarda psikolojik dayanıklılığa ilişkin nitelikler; mutluluk (Buss, 2000), öznel iyi oluş (Diener, 2000), iyimserlik (Peterson, 2000), inanç (Myers, 2000), kararlılık (Ryan ve Deci, 2000; Schwartz, 2000), bilgelik (Baltes ve Staudinger, 2000), mükemmelliyeçilik (Lubinski ve Benbow, 2000) umut (Snyder, 2000) alçak gönüllülük (Tangney, 2000) ve yaratıcılık (Simonton, 2000) olarak sıralanmaktadır. Daha sonra yapılan bazı çalışmalarda psikolojik dayanıklılık, yalnızca zor veya güç durumlar için değil; normal kişisel gelişimin bir karakteristik özelliği olarak da görülmektedir (Masten, 2001; Masten ve Powell, 2003). Masten (2001), birçok stres kaynakları ve zor yaşam durumlarına uyum sağlama sürecinde, işlevsel bir rolü bulunan kişisel temel yapıların etkili olduğunu öne sürmektedir. Bu kişisel temel yapılar; kişilik özellikleri, başarıya motivasyonu, kendilik düzenlemeleri ile öğrenme ve bilişsel gelişim süreçleri olmak üzere dört genel kategoriye ayrılmaktadır. Bu anlayış, psikolojik dayanıklılık kavramını, doğasında ortamsal etkileri de barındıran, kişi ile çevresi arasındaki karmaşık etkileşim

süreci olarak ele almaktadır.

Yazında her ne kadar psikolojik dayanıklılık kavramına ilişkin uzlaşmış genel geçer bir tanım olmasa da kavramın açıklanmasında kullanılan faktörlerin üç genel kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler, kişisel yapısal özellikler, aile uyumu ve desteği ile dışsal destek sistemleri (sosyal çevre, iş arkadaşları vb.) olarak sıralanabilir (Haase, 2004; Zolkoski ve Bullock, 2012). Bu yapının açıklanması amacıyla ortaya konan bir model, hem kişisel hem de çevresel faktörleri birlikte ele almakta ve psikolojik dayanıklılığın; “kendilik algısı”, “gelecek algısı”, “yapısal stil”, “sosyal yeterlilik”, “aile uyumu” ve “sosyal kaynaklar” olmak üzere toplam altı boyuttan oluştuğunu öne sürmektedir (Friborg, Barlaug, Martinussen, Rosenvinge ve Hjemdal, 2005). Kendilik algısı, öz-farkındalık ile ilişkili bir kavram olup, temelde kişinin kendisine ve kim olduğuna yönelik düşünceleri ifade etmektedir. Gelecek algısı, olumlu bakış açısı çerçevesinde kişinin geleceğe yönelik algılarını kapsamaktadır. Yapısal stil, kişinin bir bakıma kendine güveni, güçlü tarafları ve özdisiplini gibi bireysel özelliklerinden oluşmaktadır. Sosyal yeterlilik, kişilerin çevreden destek görüp görmediğiyle ilişkili bir faktördür. Aile uyumu, kişinin ailesinden aldığı desteğe veya ailesi ile olan uyumuna işaret etmektedir. Son olarak sosyal kaynaklar ise kişinin sosyal ilişkilerinin gücünü göstermektedir. Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında daha bütüncül bir yaklaşım öne sürmesi ve yapılan çalışmalarda güçlü psikometrik nitelikler sunmasından dolayı, araştırmamızın uygulama bölümünde bu yapı benimsenmiştir.

Psikolojik dayanıklılığın niteliklerini ortaya çıkarımay amaçlayan araştırmalarda odaklanılan temel yaklaşım, psikolojik dayanıklılığı yüksek kişiler ile düşük kişiler arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Kişilerarası farklılıklara odaklanan bu yaklaşım esasında kişisel nitelikteki bazı yapıların kişilerarasında farklılaştığı varsayımından yola çıkmaktadır. Bu yapıların başında kişilerin dinamik bünyesindeki davranış ve düşünce özelliklerini belirleyen psikofiziksel sistemler olarak kişilik özellikleri gelmektedir (Allport, 1961). Kişilik özellikleri kişilerin duygusal, davranışsal ve bilişsel biçimlerini belirlemede bir araya gelmiş, zaman içinde tutarlılık gösteren psikolojik nitelikteki özellikleri işaret ederek, bireylerin genel olarak kim olduğunu gösteren yapılar olarak açıklanmaktadır (Mount, Barrick, Scullen ve Rounds, 2005).

Kişilerarası farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla durumlar karşısında sergilenen davranışlara odaklanan beş faktör kişilik özellikleri, kişilerin yaşam boyunca değişmeyen davranışsal eğilimleridir (Costa ve McCrae, 1995). Bu eğilimler; *uyumluluk*, *dışadönüklük*, *nörotiklik*, *özdisiplin* ve *geleşime açıklık* olarak adlandırılmakla birlikte psikometrik nitelikler açıdan ölçme ve karşılaştırma kolaylığı sunması ve kültürlerarası çalışmalarda

yaygın biçimde kullanılması dolayısıyla günümüzde kişilik araştırmalarında yaygın biçimde kullanılmaktadır (Goldberg, 1990; McCrae, 2001; Schmitt, Allik, McCrae ve Benet-Martinez, 2007; Somer, 1998; Somer ve Goldberg, 1999).

Beş faktör kişilik özelliklerinden uyumluluk boyutu güven, yumuşak başlılık, açık sözlülük, fedakârlık, uyum sağlama, mütevazılık gibi davranışları içinde barındıran bir özelliktir. Dışadönüklük boyutu, coşkunluk, gırginlik, iddialık, hareketlilik, heyecan arama ve pozitif duygu gibi davranışları içermektedir. Nörotiklik boyutu depresyon, sinirlilik, hassaslık, ivcenlik ve içine kapanıklık gibi özelliklerle açıklanmaktadır. Özdisiplin boyutu yeterlilik, düzenlilik, sorumluluk, başarı arayışında olma, disiplinli olma, ihtiyatlılık gibi niteliklerle bağdaştırılmaktadır. Bilişsel yönü yüksek olan gelişime açıklık ise, hayal gücü, estetik, hissiyat, fikirler, değerler ve icraatlar ile ilişkilendirilmektedir (Bono, Boles, Judge ve Lauver, 2002; Costa ve McCrae, 1995; Graziano, Jensen-Campbell ve Hair, 1996).

Psikolojik dayanıklılık ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalar incelendiğinde; dışadönüklük, gelişime açıklık, uyumluluk ve özdisiplin boyutları yüksek; nörotiklik boyutu düşük kişilerin genel psikolojik dayanıklılıklarının yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır (Campbell-Sills, Cohan ve Stein, 2006; Cederblad, Dahlin, Hagnell ve Hansson, 1995; Davey, Eaker ve Walters, 2003; Fayombo, 2010; Friborg ve ark., 2005; Liu, Wang ve Li, 2012; Nakaya, Oshio ve Kaneko, 2006). Daha geniş çerçeveden psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarıyla yapılan temel bileşenler analizinde; sosyal yeterlilik ve sosyal kaynaklar boyutlarının uyumluluk kişilik özelliği ile; yapısal stil ve gelecek algısının özdisiplin kişilik özelliği ile; kendilik algısının nevroitiklik kişilik özelliği ile; aile uyumunun ise uyumluluk ile nevroitiklik kişilik özelliği ile ilişkili olduğu ortaya çıkarılmış ve psikolojik dayanıklılık yapısının kişilik özelliklerinden bağımsız olamayacağı öne sürülmüştür (Friborg ve ark., 2005). Her ne kadar yapılan çalışmalar psikolojik dayanıklılık yapısı ile kişiliğin birbiriyle etkileşim içinde olduğunu ve sabit kişilik özelliklerinin bu süreçte önemli varyans açıkladığını ortaya çıkarsa da araştırmalarda benimsenen bakış açısı tek taraflı bir neden-sonuç çerçevesinde kalmıştır. Temelde psikolojik dayanıklılığı yüksek kişilerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin neler olduğuna odaklanan bu çalışmalar, psikolojik dayanıklılığın hangi alt boyutlarının bireysel süreçlerde temel rol oynadığını göz ardı etmişlerdir. Diğer yandan ulusal yazında bu etkileşime ilişkin bir araştırmanın bulunmayışı, uluslar arası çalışmalarda elde edilen sonuçlar ile ulusal sonuçları kıyaslama bağlamında bir eksiklik olarak görülmektedir.

İnsan doğasının yaratıcılık veya inanç içgüdüüne benzer bilmecelerinden birisi olarak düşünülebilen

psikolojik dayanıklılık olgusu, kişiler ile çeşitli bağlamlardaki (aile, arkadaş, okul, toplum, örgüt vb.) çevreleri arasındaki karşılıklı etkileşimi bünyesinde barındıran çok boyutlu ve dinamik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışla mevcut çalışmanın temel amacı, bu yapının açıklanmasında hangi sabit kişilik alt boyutlarının temel rol oynadığı ve karşılıklı olarak bu etkileşimde hangi dayanıklılık boyutlarının kişisel nitelikler açısından ön plana çıktığını araştırmaktır. Elde edilecek bulguların, psikolojik dayanıklılık yapısı içinde sabit kişisel süreçlerin rolüne ve hangi psikolojik dayanıklılık boyutlarının kişisel nitelikler bağlamında öne çıktığına ilişkin kanıtlar sunması bakımından önem taşıyacağı değerlendirilmektedir. Odaklanılan temel konu gelişimsel ve bağlamsal etkilerden bağımsız olarak kişilerarası farklılıklar konusu olsa da elde edilecek bulguların ulusal kültürde bir referans değeri taşıyacağı açıktır. Bu açıdan elde edilecek tüm ilişkilerin ulusal bağlamda bir boşluğu kapatması ve gelecekte yapılacak karşılaştırma çalışmalarına referans olabilmesi bağlamında önem taşımaktadır.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırma için Ankara'da bir vakıf üniversitesinin değişik bölümlerinde öğrenim gören 300 öğrenciden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasına odaklanıldığından ve elde edilen bulguların tüm öğrencilere veya topluma genellenebilirliği sorunsalına cevap aranmadığından, örneklem seçiminde kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu metodun kullanılmasındaki nedenlerden biri, çalışmaya dâhil edilen ve soru formunu doldurmak isteyen gönüllü birimlerin görüşmeci tarafından belirlenip seçilmesi, ikincisi ise veri toplama için zaman ve maliyetten tasarruftur. Ancak bu örnekleme yönteminde birimlerden elde edilen nicel veya nitel bulguların ana kitleyi temsil etme yeteneği oldukça zayıftır. Kayıp veri veya eksik doldurma gibi çeşitli nedenlerle 14 anket değerlendirme dışı bırakılmış ve sonuçta araştırmanın örnekleme 286 kişiden oluşmuştur. Örneklemin %55'i erkek %45'i kadın olup, yaş aralığı 18 ile 25 arasında değişmektedir ($Ort. = 21.82$, $S = 1.77$).

Veri Toplama Araçları

Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği. Psikolojik dayanıklılık ölçeği Friborg ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilmiş, Basım ve Çetin (2011) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Toplam 33 madde yer alan ölçekte 'kendilik algısı' (6 madde), 'gelecek algısı' (4 madde), 'yapısal stil' (4 madde), 'sosyal yeterlilik' (6 madde), 'aile uyumu' (6 madde) ve 'sosyal kaynaklar' (7 madde)

olarak adlandırılan altı alt boyut bulunmaktadır. Ölçekte önyargılı değerlendirmelerden kaçınmak için maddelere ait olumlu ve olumsuz yargılar farklı boyutlarda ifade edilmiş ve yargıların değerlendirilmesinde Likert tarzına benzer biçimde, numaralandırılmamış beş ayrı kutucuğun yer aldığı bir format kullanılmıştır. Bazı örnek maddeler şu şekildedir: *Beklenmedik bir olay olduğunda... her zaman bir çözüm bulurum/çoğu kez ne yapacağımı kestiremem* (Kendilik algısı), *Gelecek için yaptığım planların...başarılması zordur/başarılması mümkündür* (Gelecek algısı), *En iyi olduğum durumlar şu durumlardır...Ulaşmak istediğim açık bir hedefim olduğunda/Tam bir günlük boş bir vaktim olduğunda* (Yapısal stil), *Diğer kişilerle birlikte/Kendi başıma ...olmaktan hoşlanıyorum* (Sosyal yeterlilik), *Ailemin, hayatta neyin önemli olduğu konusundaki anlayışı...Benimkinden farklıdır/Benimkiyle aynıdır* (Sosyal kaynaklar), *Kişisel konuları ...Hiç kimseyle tartışmam/Arkadaşlarımla-Aile-üyeleleriyle tartışabilirim* (Aile uyumu). Psikolojik dayanıklılığın ölçekten alınan yüksek veya düşük puanlara göre farklılaşması, değerlendirme açısından serbest bırakılmıştır. Uyarlama çalışmasında geçerlilik için iki farklı örnekleme ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliliği test edilmiş ve doğrulayıcı faktör analizi yapılarak alt faktörler doğrulanmıştır. Güvenilirlik için ise alt boyutların test tekrar test güvenilirliği .68 ile .81 arasında, Cronbach Alfa katsayıları ise .66 ile .81 arasında hesaplanmıştır. Bu çalışma kapsamında güvenilirlik için hesaplanan alt boyutların Cronbach Alfa katsayıları; 'Kendilik Algısı' için .73, 'Gelecek Algısı' için .77, 'Sosyal Yeterlilik' için .80, 'Aile Uyumu' için .81, 'Sosyal Kaynaklar' için .77 ve 'Yapısal Stil' için .71 olarak hesaplanmıştır.

Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği. Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilmiş, kültürlerarası bir çalışmanın Türkiye ayağı kapsamında Türkçe'ye çevrilmiştir (Schmitt ve ark., 2007). Her ne kadar ulusal yazında beş faktör kişiliğin ölçülmesinde çeşitli araştırmalar olmasına rağmen (Bacanlı, İlhan ve Aslan, 2009; Somer, 1998; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002), kısa ölçek formunun daha kullanışlı olması ve uluslararası çalışmalarda geçerliliğinin kanıtlanması, mevcut çalışma açısından da tercih sebebi olmasını sağlamıştır. Toplam 44 maddeden oluşan ölçekte 'gelişime açıklık', 'dışadönüklük', 'nörotiklik', 'uyumluluk' ve 'özdisiplin' alt boyutları bulunmaktadır. Ölçekte her bir boyutta alınan yüksek puanlar kişilerin o kişilik özelliğini yüksek derecede sergilediklerine işaret etmektedir. Anılan çalışmada ölçeğin alt boyutları için elde edilen Cronbach Alfa değerleri .76 ile .79 arasında değişmektedir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliği için alt boyutların Cronbach Alfa değerleri; "gelişime açıklık" için .69, "özdisiplin" için .70, "dışadönüklük" için .75, "uyumluluk" faktörü için .65 ve "nörotiklik" için .70 olarak hesaplanmıştır.

İşlem

Araştırmalarda iki ana değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü belirleyen korelasyon analizlerinde incelenen değişkenlerin alt boyutlarının olmadığı varsayılmaktadır. Ancak, bu değişkenler kendi içlerinde alt değişkenler ile ifade edilebiliyorsa durum biraz daha karmaşık hal almakta ve temel korelasyon analizi varsayımları geçerli olmamaktadır. İncelemeye alınan iki değişken söz konusu olduğunda, bu iki değişkenin alt değişkenlerinden oluşan setleri varsa değişken setleri arasındaki ilişkileri belirlemek için korelasyon analizi yerine kanonik korelasyon analizine başvurulmaktadır (Weiss, 1972). Dolayısıyla, kanonik korelasyon analizinde iki değişkene ait her değişken seti, gösterge değişkenlerin ölçümüne dayanan “gizil” bir değişken olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte, ele alınan iki değişken kendi içlerinde bağımlı veya bağımsız olarak tanımlanıyorsa, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni ne kadar açıkladığını belirlemek için başvurulan yöntemlerden biri de basit doğrusal regresyon analizidir. Ancak, kanonik korelasyon analizinde değişkenlerin bağımlı veya bağımsız değişken olarak tanımlanma zorunluluğu olmadığı için doğrusal regresyon analizlerinden de mantık olarak ayrılmaktadır. Böylesi bir farklılık, araştırma probleminin nasıl tanımlandığında ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmada da ele alınan iki değişkenlerin kendilerine ait alt değişkenleri olduğu için bu alt değişkenlerin birbirleri ile olan ilişki örüntülerini açıklamada kanonik korelasyon yöntemi en uygun yöntem olarak görülmektedir.

Kanonik korelasyon analizi, iki gizil değişken arasındaki doğrusal korelasyonun en yüksek seviyeye gelmesiyle optimize edilmektedir. Bu doğrultuda çoklu regresyon analizleri çoktan-bire ilişkileri ele alırken; kanonik korelasyon analizi çoktan-çoklu ilişkileri analiz ederek ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan kanonik korelasyon analizinde iki değişken seti ile ilişkili bir doğrusal ilişkiden daha fazla ilişki bulunmaktadır. Bağımsız değişkenler setinin bağımlı değişkenler setiyle ilişkili olması, her bir korelasyonun farklı bir boyutu göstermesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kanonik korelasyon analizinin amacı, bireysel değişkenleri modellemek değil; iki değişken seti arasındaki ilişkiyi açıklamaktır (Thompson, 2005). Bu yönleriyle de bağımlı ve bağımsız değişkenlere yönelik kurulan regresyon modellerinden ve modellerin varsayımlarından da farklılık göstermektedir.

Teknik olarak bakıldığında, iki değişken arasında hesaplanan korelasyon katsayısında olduğu gibi, kanonik korelasyonun karesi, belirli bir boyut veya birkaç boyutta bağımsız değişken seti tarafından açıklanan bağımlı değişken setindeki varyansın yüzdesini ifade etmektedir. Buna ilave olarak analizin en önemli noktası, değişken setleri içerisindeki alt bileşenlerin hem içinde bulunduğu

değişken setini hem de diğer değişken setini ne düzeyde açıkladığının belirlenmesidir. İki gizil değişken arasındaki ilişkinin ne kadar güçlü olduğu sorusuna ilave olarak, kanonik korelasyon bu ilişkinin açıklanması için kaç boyutun gerekli olduğunun belirlenmesi bakımından da kullanışlı bir yöntemdir (Jelinek ve Morf, 1995).

Bulgular

Değişkenlere Ait Bulgular

Kişilik değişken setine ait alt faktörler ‘nörotiklik’, ‘dışadönüklük’, ‘gelişime açıklık’, ‘uyumluluk’ ve ‘özdisiplin’ iken; psikolojik dayanıklılık değişken setine ait alt faktörler ‘yapısal stil’, ‘gelecek algısı’, ‘aile uyumu’, ‘kendilik algısı’, ‘sosyal yeterlilik’ ve ‘sosyal kaynaklar’ boyutlarıdır. Araştırmada kişilik değişken seti bağımsız değişken, psikolojik dayanıklılık veri seti bağımlı değişkene ait veri seti olarak kabul edilmiştir.

Değişken setlerine yönelik tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması amacıyla SPSS 21.0 programı kullanılarak yapılan korelasyon analizi bulguları Tablo 1’de yer almaktadır. Tabloda 286 kişinin derlenmiş verisine ait en küçük, en büyük, ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Hesaplanan değerler incelendiğinde katılımcıların kişilik ve psikolojik dayanıklılık faktörlerinden ortalamadan yüksek değerler aldıkları görülmektedir. Bunun yanında en yüksek ortalama değerine sahip olan değişken psikolojik dayanıklılık veri seti için sosyal yeterlilik ($Ort. = 4.14, S = .74$) iken, kişilik veri seti için gelişime açıklık ($Ort. = 3.71, S = .56$) ve özdisiplin ($Ort. = 3.71, S = .56$) değişkenleri olmuştur.

Değişken setleri arasındaki korelasyonlar incelendiğinde, alt değişkenler arasında orta düzeyde ancak anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Kişilik değişken seti içinde en yüksek korelasyona sahip olan değişkenler dışadönüklük ile gelişime açıklık değişkenleridir ($r = .384, p < .01$). Psikolojik dayanıklılık değişken seti içerisinde ise en yüksek korelasyona sahip olan değişkenler ise gelecek algısı ile kendilik algısı değişkenleridir ($r = .542, p < .01$). Kişilik değişken seti ile psikolojik dayanıklılık değişken seti arasında en yüksek korelasyona sahip değişkenler ise özdisiplin ve yapısal stil değişkenleri arasında hesaplanmıştır ($r = .575, p < .01$).

Cinsiyete Ait Bulgular

Ele alınan kanonik setlerde yer alan değişkenlerin cinsiyete göre farklılıklar gösterip göstermediğinin tespiti için bağımsız t testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, psikolojik dayanıklılık yapısı içinde sosyal kaynaklar ve kişilik yapısı içinde uyumluluk faktörlerinin cinsiyet açısından anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Cinsiyete göre farkların %95 güven düzeyindeki aralığı ise yine Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 1. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	Min.	Maks.	Ort.	S	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
(1) Nörotiklik ¹	1.0	4.5	2.81	.66	-.33**	-.15**	-.27**	-.27**	-.17**	-.28**	-.16**	-.45**	-.18**	-.20**
(2) Dışadönüklük ¹	1.7	5.0	3.56	.71		.38**	.12*	.10	.01	.23**	.16**	.45**	.33**	.57**
(3) Gelişime açıklık ¹	1.5	4.9	3.71	.56			.25**	.28**	.15**	.24**	.01	.35**	.29**	.27**
(4) Uyumluluk ¹	2.3	5.0	3.67	.50				.30**	.10	.04	.23**	.15**	.34**	.27**
(5) Özdisiplin ¹	2.1	4.8	3.71	.56					.57**	.39**	.25**	.32**	.29**	.12*
(6) Yapısal stil ²	1.0	5.0	3.69	.82						.45**	.23**	.29**	.27**	.06
(7) Gelecek algısı ²	1.5	5.0	3.96	.67							.26**	.54**	.36**	.14*
(8) Aile uyumu ²	1.1	5.0	4.01	.74								.24**	.52**	.23**
(9) Kendilik algısı ²	1.5	5.0	3.94	.61									.46**	.37**
(10) Sosyal yeterlilik ²	2.1	5.0	4.14	.57										.51**
(11) Sosyal kaynaklar ²	1.6	5.0	3.94	.68										1.00

* $p < .05$, ** $p < .01$ Not. $N = 286$, 1 = Kişilik değişkeni seti, 2 = Psikolojik dayanıklılık değişkeni seti**Tablo 2.** Değişkenlerin Cinsiyete Göre Bağımsız t Testi Sonuçları

	Erkek		Kadın		t	p
	Ort.	S	Ort.	S		
Yapısal Stil	3.66	.78	3.71	.85	-.57	.57
Gelecek Algısı	3.94	.73	3.97	.62	-.40	.69
Aile Uyumu	3.93	.76	4.08	.72	-1.74	.08
Kendilik Algısı	3.98	.58	3.90	.63	1.17	.24
Sosyal Yeterlilik	3.87	.70	4.00	.67	-1.57	.12
Sosyal Kaynaklar	4.02	.56	4.25	.57	-3.34**	.00
Nörotiklik	2.77	.67	2.84	.65	-.97	.34
Dışadönüklük	3.54	.67	3.58	.73	-.43	.67
Gelişime Açıklık	3.69	.54	3.74	.59	-.72	.47
Uyumluluk	3.60	.51	3.74	.48	-2.36*	.02
Özdisiplin	3.68	.57	3.74	.55	-.89	.37

* $p < .05$, ** $p < .01$ **Tablo 3.** Kanonik Korelasyonlar

	Kanonik Korelasyon	R^2	F	p	Wilks' Lambda
1	.69	.48	14.61	.00	.26
2	.59	.35	10.42	.00	.51
3	.39	.15	6.18	.00	.77
4	.24	.06	4.21	.00	.91
5	.17	.03	4.28	.01	.97

Buna göre kadınların ($Ort. = 4.25$, $S = .57$) erkeklere ($Ort. = 4.02$, $S = .56$) göre sosyal kaynaklar boyutundan daha yüksek puanlar aldıkları ($t = -3.34$, $p < .01$), kişilik özelliklerinden ise kadınların ($Ort. = 3.74$, $S = .48$) erkeklere ($Ort. = 3.60$, $S = .51$) göre uyumluluk seviyelerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır ($t = -2.36$, $p < .05$).

Kanonik Korelasyon Analizine Ait Bulgular

İki değişken seti arasında hesaplanan anlamlı seviyelerdeki kanonik korelasyon katsayıları Tablo 3'te sunulmuştur. Elde edilen bu değerler iki değişken seti arasında ulaşılan optimal doğrusal ilişkileri ifade etmektedir. Bu değerler incelendiğinde, her ne kadar beş doğrusal kombinasyonun da anlamlı olduğu görülse de ($p < .01$), kanonik ilişkilerin test istatistik değerini gösteren Wilks' Lambda değeri yalnızca ilk doğrusal kombinasyonun anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda, Wilks' Lambda değeri, çalışma kapsamında ele alınan kanonik değişkenler arasındaki varyansın açıklanamayan kısmını ifade etmektedir. İki kanonik değişkenin paylaştıkları ortak varyans miktarı ise Wilks' Lambda değerinin 1'den çıkarılması ile elde edilen değer olarak tanımlanır. Tablo 3'den de izleneceği üzere ilk kanonik korelasyona ait Wilks' Lambda değeri .26 olup bu değer açıklanamayan varyansı ifade etmektedir. Bu değer 1'den çıkarılmasıyla elde edilen .74 değeri ise çalışmada ele alınan iki kanonik değişken arasındaki paylaşılan ortak varyansı ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, kişilik ve psikolojik dayanıklılık arasındaki paylaşılan ortak varyansın %74 olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3'e göre iki değişken seti arasındaki anlamlı seviyedeki tek kanonik korelasyon katsayısı .69'dur

Tablo 4. Kanonik Değişkenlere Ait Katsayılar

	Kişilik değişkeni seti		Psikolojik dayanıklılık değişkeni seti		
	<i>Kanonik Katsayılar</i>	<i>Standardize Edilmiş Kanonik Katsayılar</i>	<i>Kanonik Katsayılar</i>	<i>Standardize Edilmiş Kanonik Katsayılar</i>	
Nörotiklik	-.36	-.23	Yapısal stil	.21	.17
Dışa dönüklük	.90	.63	Gelecek algısı	.19	.13
Gelişime açıklık	.27	.15	Aile uyumu	.05	.03
Uyumluluk	.14	.07	Kendilik algısı	.84	.51
Özdisiplin	.68	.38	Sosyal yeterlilik	.03	.01
			Sosyal kaynaklar	.74	.51

Tablo 5. Değişkenlere Ait Kanonik Yükler

	<i>Kişilik değişkeni seti</i>	<i>Psikolojik dayanıklılık değişken seti</i>		<i>Psikolojik dayanıklılık değişken seti</i>	<i>Kişilik değişkeni seti</i>
Nörotiklik	-.60	-.41	Yapısal stil	.43	.29
Dışadönüklük	.82	.57	Gelecek algısı	.58	.40
Gelişime açıklık	.56	.39	Aile uyumu	.37	.25
Uyumluluk	.37	.26	Kendilik algısı	.84	.58
Özdisiplin	.57	.40	Sosyal yeterlilik	.63	.44
			Sosyal kaynaklar	.75	.52

(Wilks' Lambda < .05). Elde edilen ilk doğrusal kombinasyona ait açıklayıcılık katsayısı ise .48'dir. Bu değer bağımlı değişken seti olarak ifade edilen psikolojik dayanıklılığın %48'inin bağımsız değişken seti olan kişilik değişkeni ile açıkladığını göstermektedir.

Ulaşılan ilk doğrusal kombinasyon çerçevesinde, değişkenler setinin alt faktörlerine ilişkin hesaplanan kanonik katsayılar ve standardize edilmiş kanonik katsayılar ise Tablo 4'de verilmiştir. Tabloda elde edilen standardize edilmiş katsayılara göre kişilik değişkenine ait kanonik değişkenin oluşmasında dışadönüklük değişkeninin katkısı en yüksektir (.63). Daha sonra sırasıyla özdisiplin (.38), gelişime açıklık (.15), uyumluluk (.07) değişkenleri olumlu yönde katkı yaparken, nörotiklik değişkeni olumsuz yönde (.23) katkı yapmaktadır. Psikolojik dayanıklılık değişkenine ait kanonik değişkenin oluşmasında ise kendilik algısı (.51) ve sosyal kaynaklar (.51) değişkeninin katkısı en yüksektir. Yapısal stil (.17), gelecek algısı (.13), aile uyumu (.03) ve sosyal yeterlilik (.01) ise bu iki değişkenden sonra sıralanmaktadır.

Değişkenlere ait kanonik yükler ise Tablo 5'te yer almaktadır. Burada ifade edilen kanonik yükler, değişken setleri ile bu setlere ait alt faktörler arasındaki korelasyonları ifade etmektedir. Kişilik değişken setindeki değişkenlerin kendi kanonik yükleri incelendiğinde; en büyük yük değerinin dışa dönüklük (.82) değişkenine ait olduğu, en küçük yük değerinin ise uyumluluk değişkenine (.37) ait olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik dayanıklılık değişkeninin kendi kanonik yükleri incelendiğinde ise en büyük yük değerinin kendilik algısı değişkenine (.84), en küçük yük değerinin aile uyumu değişkenine (.37) sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmanın amacına yönelik psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında hangi kişilik özelliğinin rolü olduğu incelendiğinde; dışadönüklük (.57), nörotiklik (-.42) ve özdisiplin (.40) özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Tablo 6'da ise hem kişilik bağımsız değişken setinin hem de psikolojik dayanıklılık bağımlı değişken setinin kendi ve diğer setlerindeki değişkenliğin yüzde kaçını açıkladığı görülmektedir. Tablo incelendiğinde, psikolojik dayanıklılık bağımlı değişkenini oluşturan alt

Tablo 6. Değişken Setlerin Açıklanma Yüzdeleri

Açıklanan değişken seti	Açıklayan değişkenler (alt faktörler)	Açıklama oranı (%)
Psikolojik dayanıklılık	Psikolojik dayanıklılık	39.2
Psikolojik dayanıklılık	Kişilik	18.9
Kişilik	Psikolojik dayanıklılık	17.7
Kişilik	Kişilik	36.6

değişkenler psikolojik dayanıklılık değişkenindeki toplam değişimin %39.2'sini, kişilik değişkenindeki toplam değişimin %18.9'unu açıklamaktadır. Kişilik bağımsız değişkeni oluşturan alt değişkenler ise kişilik değişkenindeki toplam değişimin %36.6'sını, psikolojik dayanıklılık değişkenindeki toplam değişimin %17.7'sini açıklamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Kişilik ile psikolojik dayanıklılık etkileşiminin araştırıldığı mevcut çalışmada, psikolojik dayanıklılık yapısındaki sabit kişisel niteliklerin önem derecesiyle birlikte ortaya çıkarılması, hangi dayanıklılık boyutlarının kişilik etkileşiminde ön plana çıktığının belirlenmesi ve değişkenlerin alt boyutlarının hem kendi hem de diğer değişken üzerindeki açıklama güçlerinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaca yönelik olarak, öncelikle psikolojik dayanıklılık süreçlerinde genel olarak kişilik özelliklerinin bir rolü olup olmadığı test edilmiş ve analiz sonucunda bağımsız değişken olan beş faktör kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerinde önemli derecede açıklayıcı bir rol oynadığı belirlenmiştir. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda çoğunlukla psikolojik dayanıklılığın gelişimsel ve çevresel özelliklerine odaklanılmış olsa da konuya ilişkin ilk araştırmalarla birlikte gelişen bir diğer bakış açısı kişilerarası dayanıklılığın kişilerin sahip olduğu kişisel niteliklerden kaynaklandığını öne sürmektedir (Luthar, 2003; Masten, 2001; Werner ve Smith, 1982; Werner ve Smith, 2001). Kişilerarası farklılıklara odaklanan bu bakış açısının temel argümanı, kişilerin sahip olduğu belirli sabit eğilimlerin yaşadıkları çeşitli olaylar boyunca aynı biçimdeki tepkilere neden olduğudur. Bu çerçevede beş faktör kişiliğin psikolojik dayanıklılık üzerindeki açıklayıcı rolü, bu argümanı desteklemekte ve psikolojik dayanıklılık yapısı içinde kişilerin sabit eğilimsel niteliklerinin vazgeçilmez bir unsur olduğunu göstermektedir.

Beş faktör kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılığı açıklama sürecinde hangi boyutların bu sürece katkı sağladığı incelendiğinde; sırasıyla dışadönüklük,

nörotiklik, özdisiplin, gelişime açıklık ve uyumluluk özelliklerinin öne çıktığı belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda psikolojik dayanıklılığı yüksek kişilerin temel özelliklerinden birisinin sosyal oryantasyon olduğu öne sürülmüştür (Werner ve Smith, 2001). Bu açıdan psikolojik dayanıklılığı yüksek kişilerin iyi sosyal becerilere sahip olduğu, sosyal ortamlarda bulunmak için çaba gösterdiği ve diğerlerinde olumlu bir izlenim bıraktığı görülmektedir. Özellikle yazında psikolojik dayanıklılık kavramının açıklanmasında dışsal destek sistemlerinin, uyum sağlamanın ve sosyal çevrenin etkilerinin giderek önem kazanması, kişilik özellikleri açısından da sosyal olma ve uyum sağlama niteliklerini de ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda dışadönüklüğün yapısını oluşturan özelliklerden birisi olan 'sosyal olma', psikolojik dayanıklılık kavramıyla olumlu sosyal uyum açısından ilişkili bir özelliktir (Werner ve Smith, 2001). Buna ilaveten dışadönüklüğü açıklayan diğer bir özellik olarak 'rekabetçi olma', her ne kadar kişiler arası ilişkiler açısından diğerlerine karşı belirli derecede mesafeli olmaya işaret etse de, aynı zamanda kişilerin olumsuzluklarla başa çıkma kapasitesini de artıran bir özelliktir (Cederblad ve ark., 1995). Bu açıdan 'rekabetçi olma' psikolojik dayanıklılık açısından zorluklar karşısında ayakta kalabilmeyi, güçlüklerle mücadele edebilmeyi ve kişisel açıdan başa çıkabilmeyi desteleyen bir özellik olarak da görülebilir. Bu çerçevede elde edilen açıklayıcı bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, dışadönüklüğün psikolojik dayanıklılık süreçleri açısından çok temel bir nitelik olduğundan bahsedilebilir.

Diğer bir açıklayıcı kişilik özelliği olarak bulunan nörotiklik, kişilerin kendilerini olumsuz görmesi, kendilik saygılarının düşük olması, anksiyete ve depresyon düzeylerinin yüksek olması gibi niteliklerle bağdaştırılmaktadır (Costa ve McCrae, 1990). Bununla birlikte nörotik kişiler; stres yaratan durumlara baş etme konusunda zayıf ve kırılgan olmakta, çoğu sıradan olayları bile kendilerine tehdit olarak algılamakta, hayal kırıklığı yaşadıkları durumlarda çoğunlukla umutsuzluğa kapılmakta ve kendilerine yönelik algılamalarında daha olumsuz değerlendirmeler yapmaktadırlar (Hettema, Neale, Myers, Prescott ve Kendler, 2006). Çalışmada

elde edilen bulgu, psikolojik dayanıklılık yapısının açıklanmasında rolü olan ikinci derecede önemli kişilik özelliğinin nörotiklik olduğudur. Yazında genel psikolojik dayanıklılık (Nakaya, Oshio ve Kaneko, 2006) ve psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından kendilik algısı (Friborg ve ark., 2005) ile nörotiklik arasında diğer kişisel özelliklere göre daha yüksek seviyelerde ters yönlü bir ilişkilerin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Tüm bu elde edilen bulgular, psikolojik dayanıklılık süreçlerinde kişilerin olumlu ve yapıcı kişisel yapıya sahip olmasının önemine işaret etmekle birlikte, kırılganlık, tedirginlik, olumsuz değerlendirmeler, umutsuzluk ve kendine güvenmeme gibi nörotikliğe ilişkin olumsuz süreçlerin, psikolojik dayanıklılık açısından da olumsuzluğa yol açtığını göstermektedir.

Özdisiplin, planlı hareket etme, alışkanlıklara ve kurallara uyma, sistematik biçimde çalışma, düzenli ve kurallı olmayı ifade eden bir kişilik özelliğidir (McCrae ve Costa, 1997). Yapılan çalışmalarda psikolojik dayanıklılığı yüksek kişilerin, daha planlı hareket ettikleri öne sürülerek; daha fazla çalıştıkları, daha başarı odaklı oldukları ve böylelikle birçok sosyal engel karşısında bile, bu planlama ve organize etme becerileri sayesinde kariyerleri boyunca başarılarını devam ettirdikleri belirtilmiştir (Werner ve Smith, 1992). Buna ilaveten özdisiplini yüksek kişilerin psikolojik dayanıklılıklarının da yüksek olması; bu kişilerin daha dikkatli ve itinalı olmaları, daha disiplinli olmaları ve başarı konusunda daha fazla çaba göstermeleriyle ilişkili olduğu öne sürülebilir. Ayrıca psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarını ele alan bir çalışmada, psikolojik dayanıklılığın yapısal stil boyutu ile özdisiplin arasında diğer kişilik özelliklerine göre daha yüksek seviyede bir ilişkili olduğu ortaya çıkarılmıştır (Friborg ve ark., 2005). Bu bulgulara paralel olarak mevcut çalışma bulguları, özellikle başarıma süreçleriyle ilişkili olan çaba gösterme, geleceği planlama ve organize etme gibi becerileri sayesinde özdisiplini yüksek kişilerin bu süreçte daha dayanıklı olduğunu belirtmiştir.

Çalışmada ortaya çıkarılan diğer bir bulgu, empati kurma, yakınlık duyma, güven ve işbirliği gibi kişilerarası ilişkilerdeki olumlu niteliklerle açıklanan uyumluluk ile psikolojik dayanıklılık arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğudur. Uyumluluğu yüksek kişilerin koşullar uygun olmasa bile yardım etme davranışları sergiledikleri ve böylece başka bir motivasyon kaynağına ihtiyaç duymadan yardım etme davranışları gösterdikleri öne sürülmektedir (Graziano, Habashi, Sheese ve Tobin, 2007). Bu bulgu, uyumluluğu yüksek kişilerin, çoğunlukla yaşamın olumlu yönüne bakarak, davranışlarının sonuçları konusunda kendilerine daha çok güvendikleri ve gelecek konusunda daha fazla umut beslediklerine işaret etmektedir. Sosyal kaynaklar ile uyumluluk kişilik özelliği arasında elde edilen aynı yönlü ilişkiler de (Fri-

borg ve ark., 2005) düşünüldüğünde, mevcut bulgular; işbirliğini seven, empatik davranan ve güvenilir kişilerin daha geniş sosyal ağlar kurdukları ve böylelikle psikolojik olarak daha dayanıklı oldukları biçiminde yorumlanabilir.

Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında rolü olan son kişilik özelliği ise gelişime açıklıktır. Gelişime açıklığı yüksek kişiler hayal kuran, maceracı, orijinal, yaratıcı, meraklı, kendi düşünce ve duygularına yönelen olarak görülmektedir (McCrae ve Costa, 1997). Psikolojik dayanıklılığın temelinde, kişilerin karşılaştıkları engeller, belirsizlikler, terslikler veya çeşitli zorlu yaşam tecrübeleri sonrasında kendilerini toparlayabilme ve yaşamlarına devam edebilme gücü yatmaktadır. Çevresel çeşitli etkiler, yaşamları boyunca kişileri değişimlere zorlamakta ve bu zorlamalara karşı kişilerin sahip olduğu sabit kişisel eğilimler bu süreçleri başarmakta en temel rolü oynamaktadır. Kişilerin sahip oldukları kişisel sabit eğilimlerden birisi olan gelişime açıklık, değişim süreçlerine karşı kişinin genel değişmeyen tepkilerini göstermektedir. Gelişime açıklığı yüksek kişilerin bu bağlamda değişimler karşısında daha esnek oldukları ve uyum becerilerinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Mevcut çalışmada ulaşılan sonuç, bu bağlamda gelişime açıklık ile psikolojik dayanıklılık arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmış ve değişim süreçlerinde uyum sağlamanın, esnek olmanın ve yaratıcı çözümler bulmanın bu süreçteki önemini göstermiştir.

Çalışmanın bir diğer amacı, kişilik özellikleri ile ilişkilendirildiğinde psikolojik dayanıklılık yapısı içinde hangi boyutların temel rol oynadığının tespit edilmesidir. Bu amaçla yapılan analiz sonucunda kendilik algısı, sosyal kaynaklar ve sosyal yeterlilik boyutlarının öne çıktığı görülmüştür. Öz-farkındalık ile ilişkili olan kendilik algısı esasında kişinin kim olduğuna yönelik kişisel algılamalardan oluşmaktadır. Kişilik ile ilişkilendirildiğinde, kendilik algısı boyutunun öne çıkmasında rol oynayan sabit kişisel eğilimler nörotiklik ve özdisiplin faktörleridir. Kişilik yapısı içinde sosyalleşme süreciyle ilişkili boyutlardan ikisini ifade eden nörotiklik ve özdisiplin, esasında duygusal ve motivasyonel kararlılığı sürdürme becerisiyle ilişkili özelliklerdir. Bu bağlamda, sosyal süreçlerle şekillenen kendiliğe yönelik algılamaların bu özelliklerden doğrudan etkilendiği, kişilerin düşük nörotiklik ve yüksek özdisiplin özellikleriyle birlikte psikolojik dayanıklılığa ilişkin kendilik algılamalarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Böylelikle elde edilen sonuçlarla, psikolojik dayanıklılıkta kişinin kendisine yönelik algılamalarında kişilik süreçlerindeki kişinin duygusal ve motivasyonel kararlılığını sürdürme kabiliyetinin temel rol oynadığı ortaya çıkarılmıştır.

Psikolojik dayanıklılıkta öne çıkan diğer boyutlar ise kişilerin çevreden aldıkları desteği ve sosyal ilişki-

lerinin gücünü gösteren sosyal kaynaklar ve sosyal yeterlilik özellikleridir. Bu özelliklerin açıklanmasında ise kişilik yapısı içinde gelişme süreçleriyle ilişkili olan dışadönüklük faktörü ön plana çıkmıştır. Enerjik, konuşkan ve sosyal olma niteliklerini barındıran dışadönüklük bu bağlamda, kişilerin yeterli miktarda ve güçlü sosyal kaynaklar elde etmesinde rol oynayarak, psikolojik dayanıklılık açısından kişinin sosyal becerisine vurgu yapmaktadır. Elde edilen bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, kişilerin sosyal becerilere sahip olmasının psikolojik dayanıklılıkta özellikle çevresel destek alma süreçleri bakımından olumlu etkiler sağladığı ortaya çıkarılmıştır.

Böylece kişilikle ilişkilendirildiğinde psikolojik dayanıklılık yapısında, yalnızca kendilik algısı gibi kişisel unsurların değil; sosyal kaynaklar ve sosyal yeterlilik gibi kişinin çevresiyle olan etkileşim sonuçlarının da etkileri olduğu belirlenmiştir. Psikolojik dayanıklılık yapısında kişisel unsurlar kadar, sosyal çevre unsurlarının da göz önüne alınması gerektiğini öne süren araştırmalar da (Brooks, 1994; Haase, 2004; Garmezy, 1993; Werner, 1993) dikkate alındığında; elde edilen bu örüntü, bir yönüyle kişilerin değişmeyen gelişme ve sosyalleşme niteliklerinin önemini ortaya çıkarmış; diğer yönüyle kişisel özellikler yanında çevresel destek unsurlarının psikolojik dayanıklılık yapısı için vazgeçilmez olduğuna ilişkin kanıtlar sunmuştur.

Çalışmada ayrıca, kişiliğin varyansının önemli çoğunluğunun özdisiplin ve dışadönüklük özellikleri tarafından açıklandığı görülmüştür. Beş Faktör kişilik özellikleri birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde alfa ve beta olarak ikinci derecede iki ayrı faktöre işaret etmektedir (Digman, 1997). Nörotiklik, uyumluluk ve özdisiplin boyutlarını içeren alfa faktörü, kişiliğin sosyalleşme yönünü; dışadönüklük ve gelişime açıklık boyutlarını içeren beta faktörü ise kişiliğin kişisel gelişme yönünü göstermektedir. Bu çerçevede çalışmada, iç disiplin, düzenlilik ve başarılı olma çabasını içeren özelliklerle, amaçlar belirleme ve bu amaçlara ulaşmak için organize biçimde çalışma eğilimi olarak motivasyon sürekliliğini gösteren özdisiplin kişilik özeliğinin kişiliğin sosyalleşme yönü açısından ön plana çıktığı görülmüştür. Diğer yandan genel olarak sosyal olmayı akla getirmekle birlikte, fakat daha geniş biçimde olumlu duygulanım, teşvik edici ödül hissi, yaklaşma davranışı ve heyecan arama ile ilişkili olan dışadönüklük ise kişiliğin gelişim yönü açısından ön plana çıkmıştır. Sonuçta elde edilen ilişkiler, kişisel anlamda içsel bir başarı motivasyonunun ve genel olarak hayata olumlu bakmayla ilişkili sosyalleşme olgusunun psikolojik dayanıklılığı destekleyen temel kişisel özellikler olduğundan bahsedilebilir.

Araştırmada elde edilen bulgular, psikolojik dayanıklılık yapısının önemli bir kısmının beş faktör kişilik özellikleriyle açıklandığına ilişkin önemli kanıtlar

ortaya koymuş ve ayrıca çevresel faktörlerin de bu süreçte dikkate alınması gerektiğine yönelik göstergeler sunmuştur. Ayrıca ulusal örneklem kullanılarak ulaşılan mevcut sonuçlar uluslararası bulgularla paralellik göstermiştir. Kişilik yapısının kültürler arası genellenebilirliğine ilişkin kanıtlar da dikkate alındığında, bu paralel sonuçların, araştırmada kişilerarası farklılıklar bakış açısının benimsenmesinden ve buna ilişkin ölçümlerin yapılmasından kaynaklanabileceği değerlendirilmiştir. Zira bu bakış açısının odaklandığı konu, sosyal bağlamdan çok etkilenmeyen ve zamanla değişmeyen kişilerin kişilik yapılarıdır. Elde edilen tüm bu sonuçların yanında araştırmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. Kişisel özellikler ve psikolojik dayanıklılık ölçeklerinin tek bir formda olması ve tek zamanlı veri toplanması dolayısıyla ulaşılan sonuçların ortak yöntem varyansından etkilenebileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçların uygulanan örneklem sınırlılığı içinde düşünülmesi, daha genellenebilir sonuçlar açısından farklı örneklemelerin kullanılması gerektiği düşünülmektedir. Bu anlayışla gelecekteki çalışmalarda kişisel unsurlarla birlikte psikolojik dayanıklılığa etki eden çevresel unsurlara odaklanılması, psikolojik dayanıklılık yapısının bütünüyle açıklanması çabalarını artırma bakımından ve ayrıca kültürel etkilerin çözümlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Bacanlı, H., İlhan, T. ve Aslan S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: Sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261-279.
- Baltes, P. B. ve Staudinger, U. M. (2000). Wisdom: A meta-heuristic (pragmatic) to orchestrate mind and virtue toward excellence. *American Psychologist*, 55, 122-136.
- Basım, H. N. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Benet-Martinez, V. ve John, O. P. (1998). Los cinco grades across cultures and ethnic groups: Multitrait-multimethod analyses of the big five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 729-750.
- Bonanno, G. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20-28.
- Bono, J. E., Boles, T. L., Judge, T. A. ve Lauer, K. J. (2002). The role of personality in task and relationship conflict. *Journal of Personality*, 70(3), 1311-1344.
- Brooks, R. (1994). Children at risk: Fostering resilience and hope. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 64, 545-553.
- Buss, D. (2000). The evolution of happiness. *American Psychologist*, 55, 15-23.
- Campbell-Sills, L., Cohan, S. L. ve Stein, M. B. (2006). Relationship of resilience to personality, coping, and psychi-

- atric symptoms in young adults. *Behaviour Research and Therapy*, 44, 585-599.
- Cederblad, M., Dahlin, L., Hagnell, O. ve Hansson, K. (1995). Intelligence and temperament as protective factors for mental health. A cross-sectional and prospective epidemiological study. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 245, 11-19.
- Costa, P. T., ve McCrae, R. R. (1990). Personality: Another hidden factor in stress research. *Psychological Inquiry*, 1, 22-24.
- Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1995). Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the revised neo personality inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 21-50.
- Cowen, E. ve Work, W. (1988). Resilient children, psychological wellness, and primary prevention. *American Journal of Community Psychology*, 16, 591-607.
- Davey, M., Eaker, D. G. ve Walters, L. H. (2003). Resilience processes in adolescents: Personality profiles, self-worth, and coping. *Journal of Adolescent Research*, 18(4), 347-362.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34-43.
- Digman, J. M. (1997). Higher-order factors of the big five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1246-1256.
- Fayombo, G. (2010). The relationship between personality traits and psychological resilience among the Caribbean adolescents. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 105-116.
- Friborg, O., Barlaug, D., Martinussen, M., Rosenvinge, J. H. ve Hjemdal, O. (2005). Resilience in relation to personality and intelligence. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 14(1), 29-42.
- Gamezy, N. (1991). Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatrics*, 20, 459-466.
- Gamezy, N. (1993). Children in poverty: Resilience despite risk. *Psychiatry*, 56, 127-136.
- Gamezy, N., Masten, A. S. ve Tellegen, A. (1984). The study of stress and competence in children: A building block for developmental psychopathology. *Child Development*, 55, 97-111.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative description of personality: The big-five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Graziano, W. G., Habashi, M. H., Sheese, B. E. ve Tobin, R. M. (2007). Agreeableness, empathy, and helping: A person X situation perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 583-599.
- Graziano, W. G., Jensen-Campbell, A. L. ve Hair, C. E. (1996). Perceiving interpersonal conflict and reacting to it: The case for agreeableness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 820-835.
- Haase, J. E. (2004). The adolescent resilience model as a guide to interventions. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, 21(5), 289-299.
- Hettema, J. M., Neale, M. C., Myers, J. M., Prescott, C. A. ve Kendler, K. S. (2006). A population-based twin study of the relationship between neuroticism and internalizing disorders. *American Journal of Psychiatry*, 163, 857-864.
- Jelinek, J. ve Morf, M. E. (1995). Accounting for variance shared by measures of personality and stress-related variables: A canonical correlation analysis. *Psychological Reports*, 76, 959-962.
- Liu, Y., Wang, Z. ve Li Z. (2012). Affective mediators of the influence of neuroticism and resilience on life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 52, 833-838.
- Lubinski, D. ve Benbow, C. P. (2000). States of excellence. *American Psychologist*, 55, 137-150.
- Luthar, S. S. (2003). *Resilience and vulnerability*. New York: Cambridge University Press.
- Luthar, S. S. ve Zigler, E. (1991). Vulnerability and competence: A review of research on resilience in childhood. *American Journal of Orthopsychiatry*, 61, 6-22.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227-238.
- Masten, A. S. ve Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53(2), 205-220.
- Masten, A. S. ve Powell, J. L. (2003). A resiliency framework for research, policy and practice. S. S. Luthar, (Ed.), *Resiliency and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversity* içinde (1-29). New York: Cambridge University Press.
- McCrae, R. R. (2001). Trait psychology and culture: Exploring intercultural comparisons. *Journal of Personality*, 69, 819-846.
- McCrae, R. ve Costa, P. (1997). Personality trait structures as a human universal. *American Psychologist*, 52, 509-516.
- Mount, M. K., Barrick, M. R., Scullen, S. M. ve Rounds, J. (2005). Higher-order dimensions of the big five personality traits and the big six vocational interest types. *Personality Psychology*, 58, 447-478.
- Myers, D. G. (2000). The funds, friends, and faith of happy people. *American Psychologist*, 55(1), 56-67.
- Nakaya, M., Oshio, A. ve Kaneko, H. (2006). Correlations for Adolescent Resilience Scale with big five personality traits. *Psychological Reports*, 98(3), 927-930.
- Peterson, C. (2000). The future of optimism. *American Psychologist*, 55(1), 44-55.
- Polk, L. V. (1997). Toward a middle range theory or resilience. *Advances in Nursing Science*, 1(3), 1-13.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
- Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R. ve Benet-Martinez, V. (2007). The geographic distribution of big five personality traits: Patterns and profiles of human self-description across 56 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(2), 173-212.
- Schwartz, B. (2000). Self-determination: The tyranny of freedom. *American Psychologist*, 55(1), 79-88.
- Simonton, D. K. (2000). Creativity: Cognitive, personal, developmental, and social aspects. *American Psychologist*, 55(1), 151-158.
- Snyder, C. R. (2000). *Handbook of hope: Theory, measures, and applications*. New York: Academic Press.
- Somer, O. (1998). Türkçe'de kişilik özelliği tanımlayan sıfatların yapısı ve beş faktör modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13(42), 17-32.
- Somer, O. ve Goldberg, L. R. (1999). The structure of Turkish trait descriptive adjective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(3), 421-450.
- Somer, O., Korkmaz, M. ve Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin geliştirilmesi-I: Ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21-33.

- Tangney J. P. (2000). Humility: Theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research. *Journal of Social and Clinical Psychology, 19*, 70-82.
- Thompson, B. (2005). *Canonical correlation analysis*. Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science.
- Wagnild, G. (2003). Resilience and successful aging: Comparison among low and high income older adults. *Journal of Gerontological Nursing, 29*(12), 42-49.
- Wagnild, G. M. ve Young, H. M. (1993). Development and psychometric evaluation of the resiliency scale. *Journal of Nursing Measurement, 1*(2), 165-178.
- Weiss, D. J. (1972). Canonical correlation analysis in counseling psychology research. *Journal of Counseling Psychology, 19*(3), 241-252.
- Werner, E. E. (1993). Risk, resilience, and recover: Perspectives from the Kauai longitudinal study. *Development and Psychopathology, 5*, 503-515.
- Werner, E. E. ve Smith, R. S. (1982). *Vulnerable but invincible: A study of resilient children*. New York: McGraw-Hill.
- Werner, E. E. ve Smith, R. S. (1992). *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. New York: Cornell University Press.
- Werner, E. E. ve Smith, R. S. (2001). *Journeys from childhood to midlife: Risk, resilience and recovery*. New York: Cornell University Press.
- Zolkoski, S. M. ve Bullock, L. M. (2012). Resilience in children and youth: A review. *Children and Youth Services Review, 34*, 2295-2303.